

Окуневич Т.Г. Мовленнєвознавчий термін як наукове поняття // Сучасний рух науки: тези доп. III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1-2 жовтня 2018 р. – Дніпро, 2018. – 748 с. – С.442–447.

МОВЛЕННЄВОЗНАВЧИЙ ТЕРМІН ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ

Окуневич Т.Г.

канд. пед. наук, доцент

Херсонський державний університет

Розвиток сучасної цивілізації, цінність інформації, швидкість і якість сприйняття та обміну інформаційними потоками пред'являють молодому поколінню нові високі вимоги. Сьогодні комунікативному вихованню школярів надається особливе значення, оскільки в ньому вбачають запоруку успішного формування соціально активної особистості.

Якщо колишня модель освіти в контексті вивчення української мови більше уваги приділяла засвоєнню учнями теоретичного матеріалу, формуванню орфографічних і пунктуаційних навичок, то сьогодні компетентнісний підхід посідає важливе місце в шкільному освітньому процесі. Сучасний школяр після закінчення школи повинен не лише навчитися виконувати репродуктивні завдання й писати грамотно, без помилок, а й уміти висловлювати свої думки відповідно до ситуації спілкування. Одним із шляхів досягнення високого рівня комунікативних знань і вмінь учнів є реалізація мовленнєвознавчого аспекту в роботі з мовленнєвого розвитку, який передбачає знайомство школярів з основами теорії тексту, прилучення їх до практичної текстової діяльності. Під терміном «текстова діяльність» Т. М. Дридзе розуміє систему універсальних навчальних дій, активність індивіда, що спрямована на створення, сприймання або інтерпретацію тексту [2, с. 26].

Питання текстової діяльності досліджує мовленнєвознавство або лінгвістика мовлення. Термін «мовленнєвознавство» уживається відносно комплексу наукових дисциплін, що об'єднані спільним об'єктом вивчення – мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування тощо. В лінгвістиці розглядають дві сфери досліджень, одна вивчає мовні системи (лад мови), інша – мовлення. «Лінгвістика мовлення, на думку Н.Арутюнової, своїм об'єктом має всі типізовані явища, які не відірвалися від учасників комунікації й ситуації спілкування», тобто мовлення як конкретне говоріння, як процес (мовленнєва діяльність) і його результат (мовленнєві висловлювання, тексти) [1].

Мовленнєвознавство за словником-довідником української лінгводидактики – це розділ мовознавства, що досліджує організацію мовлення, комплекс одиниць – мовленнєвих жанрів, стилів, типів, особливостей різних сфер спілкування, процеси продукування мовлення й породження текстів [8, с.157]. Сам термін «мовленнєвознавство» був зафіксований у мовленнєвознавчих працях (М. Кожина, Т. Ладиженська, Г. Почепцов, А. Холодович) та у працях лінгвістів (Н. Болотнова, Т. Матвеева, В.Мещеряков, О. Сиротинина, Н. Формановская, Т. Шмелева та ін.).

Значного поширення набуло це поняття в галузі лінгводидактики, як «педагогічне мовленнєвознавство», запропоноване Т. Ладиженською як «культура демократичного спілкування і взаємодії» [4]. В. Мещеряков вважає, що в центрі уваги цього поняття лежить «мовленнєва особистість, орієнтація мовленнєвий акт у сукупності його мовних, прагматичних, психологічних і соціальних параметрів» [6, с. 3].

Мовленнєвознавство, на думку М.Кожиної, – це галузь знань, що включає комплекс наук (психолінгвістику, стилістику, риторику, семіотику, комунікативну лінгвістику), які досліджують з різних боків один і той же об'єкт (мовлення, мовленнєву діяльність), об'єднані спільним принципом навчання, зокрема вживанням, функціонуванням мови в зовнішньому середовищі (контексті) [3, с. 2]. Науковці (Т.Дридзе, М.Кожина, Т.Ладиженська, Я.Мельничайко, М.Пентиліук, Г. Шелехова та ін.) виокремлюють у

мовленнєвознавстві кілька розділів: мовленнєву комунікацію, учіння про мовлення (усне – писемне, друковане – рукописне, телефонне, радіо-комп'ютерне тощо), функційну стилістику, учіння про жанри мовлення, учіння про правила мовлення [3, с. 17].

Автори підручника методики (за редакцією М.І.Пентиліук) доводять, що мовленнєвознавчі поняття (поняття про мовлення), визначені шкільною програмою, формують в учнів уявлення про нього як вид діяльності людини, учасників спілкування та сукупність мовних і позамовних умов спілкування [5]. Мета засвоєння мовленнєвознавчих понять, на думку науковців (О.Горошкіна, А.Нікітіна, М.Пентиліук), полягає у використанні їх як орієнтирів для формування умінь і навичок зв'язного мовлення, що забезпечує «формування комунікативної компетентності мовної особистості» [8, с. 157].

Відбір і змістове наповнення мовленнєвознавчих понять зумовлені логікою навчання мови й мовлення, виробленням мовних умінь і навичок, що характеризується узгодженням мовленнєвої змістової лінії з мовною, соціокультурною та діяльнісною. Необхідність засвоєння мовленнєвознавчих понять обґрунтована в працях Я.Мельничайка, М.Пентиліук, М.Стельмаховича, Г.Шелехової та ін. Науковці стверджують, що особливої уваги в навчанні мови потребують зазначених поняття та система формування комунікативних умінь і навичок учнів. Удосконалювати процес навчання мови необхідно при систематичному формуванні пізнавальної самостійності, засвоєнні учнями загальних понять курсу, посиленні практичної спрямованості навчання [5, с. 259].

Мовленнєвознавчі поняття включені до курсу української мови для ознайомлення з ними, формування вмінь уживання їх в мовленнєвій практиці. Відбір спеціальних слів і виразів здійснювався з урахуванням рівня підготовки учнів оскільки робота з мовленнєвознавчою термінологією сприяє не лише поглибленню знань учнів про українську мовленнєву культуру, а й обґрунтовує доцільність використання правил мовленнєвого спілкування в різних життєвих ситуаціях.

А.А. Реформатский стверджує, що важливу роль у практичному мовному й мовленнєвому розвитку учнів відіграє засвоєння ними системи понять (предмети і явища дійсності, що відбивають їх загальні і суттєві ознаки, зв'язки та відношення) і термінів (слово чи словосполучення, яке точно позначає якесь наукове поняття) [7, с. 50]. Як доводить практика навчання, наукові знання формуються за допомогою понять, тобто термінів. Для позначення термінологічних одиниць, необхідних для засвоєння учнями, ми скористалися загальноновизнаним твердженням О. Реформатського, що «термінологія – це система понять певної науки, що закріплені у відповідному словесному вираженні» [7, с. 51]. Таким чином, визначення терміна є визначенням поняття, представленого цим терміном.

Мовленнєвознавчі поняття (терміни), що мають засвоїти учні на уроках української мови, науковці (О.Біляєв, О.Горошкіна, В.Капінос, М.Кожина, Т.Ладиженська, А.Михальська, М.Пентилюк та ін.) поділяють на чотири групи:

1) Мова, мовлення, мовленнєва діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), їх особливості; різновиди мовленнєвого спілкування (усне, – писемне, монологічне – діалогічне); мета спілкування, адресат – адресант мовлення; основні правила спілкування (норми етикету).

2) Текст: змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту; тема, основна думка, мікротема; формальна зв'язність тексту (дане і нове, способи і засоби зв'язку речень у тексті); простий (складний) план тексту; будова тексту (зачин, основна частина, кінцівка); абзац (поділ тексту на абзаци, будова абзацу); ключові слова в тексті.

3) Функційно-сміслові типи мовлення (опис, розповідь, міркування) та їх різновиди, особливості будови; оцінка предмета (явища).

4) Стили мовлення (розмовний, художній, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний), їхні різновиди (підстили) [5].

Практична цінність засвоєння мовленнєвознавчих термінів полягає в тому, що знання схеми будови тексту допоможе учням краще запам'ятати чуже висловлювання, а знання типів мовлення – докладно відтворити текст.

Ця проблема є дійсно актуальною, адже учні в процесі вивчення української мови повинні володіти певною сукупністю мовленнєвознавчих знань, умінь і навичок, необхідних для відтворення, створення власних висловлювань, написання творчих робіт, розширення або стиснення чужого (власного) тексту; умінь викладати свою думку з певної проблеми, спираючись на власний досвід необхідний для аргументації своєї позиції.

Отже, успішність навчання мови в школі вимірюється не лише мовними знаннями, уміннями й навичками, а й рівнем мовленнєвознавчої підготовки учнів: засвоєнням понять, практичним володінням мовними засобами залежно від ситуації спілкування, готовністю до ефективної комунікації, що сприяє формуванню комунікативної компетентності учнів.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Речь. Русский язык. Энциклопедия / Н.Д.Арутюнова. – М., 1997.
2. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии: [монография] / Т. М. Дридзе; отв. ред. И. Т. Левыкин. – М. : Наука, 1984. – 232 с.
3. Кожина М. Н. Речеведческий аспект теории языка / М.Н. Кожина // Stylistyka. – VII. – Opole, 1998.
4. Ладыженская Т. А. Живое слово: Устная речь как средство и предмет обучения : учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / Т.А.Ладыженская. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М. І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 400 с.

6. Мещеряков В.Н. Предисловие к словарю-справочнику «Педагогическое речеведение» / В.Н.Мещеряков. – М., 1998.

7. Реформатский, А.А. Что такое термин и терминология? / А.А.Реформатский // Вопросы терминологии. — М., 1961. — С. 49–51.

8. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. — К.: Ленвіт, 2003. — 149 с.